

Ospalé něžnosti Václava Hraběte

Úvod

Předmětem této interpretační analýzy je báseň *Ospalé něžnosti*, která pochází ze sbírky *Blues pro bláznivou holku* (1999) básníka Václava Hraběte. Cílem práce je zanalyzovat báseň prostřednictvím tří kategorií – subjektu, prostoru a času. Metodologicky budeme postupovat od rozboru menších syntaktických celků k celkové interpretaci básně. V závěrečném shrnutí poté představíme hlavní zjištění vyplývající z této analýzy a pokusíme se postihnout, jak tyto tři kategorie utvářejí celkové vyznění básně.

Interpretace

„Neony

zvoní klekání

v tvých očích vycházejí

hvězdy a květiny

padají na zem

mezi stíny

na břeh jezera kde roste rákosí a kmín

kde dřevaři po skončení práce pijí

kořalku z jeřabin

A mně se chce tak spát

Spát

ve stínu tvých vlasů

Spát na nic nemyslet

při zvuku tvého hlasu se probouzet

jak kuchař

v pohádkách kde spí se stovky let

a znovu usínat

s hrstí tvých vlasů na čele

a trochu žárlit

na slunce

které ti po těle kreslí

malé nepochopitelné obrázky.“ (Hrabě, 1999, s. 13)

„Ospalé něžnosti“

Ponejprv se krátce zastavíme u názvu básně. Spojení adjektiva *ospalé* a substantiva *něžnosti* zde vytváří neobvyklý, až oxymorický efekt. Zatímco přívlastek *ospalé* naznačuje stav útlumu a pasivity, slovo *něžnosti* představuje spíše aktivní projev citu a lásky. Toto zdánlivě protichůdné spojení však funguje jako působivá metafora – evokuje intimní chvíle na hranici bdění a spánku či jemné, nezáměrné projevy lásky.

Z významového hlediska titul naznačuje, že se báseň bude věnovat intimním, citově laděným momentům. Navozuje poklidnou, večerní atmosféru, čímž nás zasazuje do konkrétního času, a zároveň signalizuje, že půjde o báseň s pravděpodobně milostnou tematikou. Název básně tak pro nás jakožto čtenáře slouží jako odrazový můstek – napovídá téma básně, naznačuje její obsah a vytváří určitá očekávání.

„Neony

zvoní klekání“

První dva verše naznačují specifické časoprostorové zasazení básně. Motiv klekání, zvonění oznamujícího mj. konec dne, se zde prolíná s umělým světlem neonů. Toto působivé spojení evokuje atmosféru soumraku, kdy přirozená tma již vyžaduje umělé osvětlení, a jasně tak určuje časový moment přelomu dne a noci. Užití slovesa *zvoní* v přítomném čase nás pevně ukotvuje v přítomnosti. Časové ukotvení prvních veršů koresponduje s očekáváními, které v nás vzbudil název – večerní „ospalá“ atmosféra a nastupující tma. Zároveň zde vzniká působivý kontrast – *neony* evokují spíše moderní městské prostředí, *klekání* naopak připomíná tradiční venkovský prostor s jeho duchovním rozměrem. Verše také intenzivně působí na smysly čtenáře, vizuální vjem světla neonů se propojuje se sluchovým dojmem zvonění, čímž se vytváří komplexní smyslový zážitek.

V úvodních dvou verších se lyrický subjekt ještě přímo neprojevuje – není zde stylizován do podoby „já“ ani jiného osobního vyjádření. Spíše nám zde hlas mluvčího představuje scénu, uvádí nás do situace, vytváří kulisy „příběhu“.

„v tvých očích vycházejí

hvězdy a květiny“

V následujících dvou verších se setkáváme s oslovením druhé osoby prostřednictvím přivlastňovacího zájmena *tvých*. To naznačuje komunikační situaci mezi mluvčím (nepřímo přítomným „Já“) a adresátem promluvy („Ty“), přičemž způsob oslovení napovídá, že vztah mezi nimi bude důvěrný. Oči jako by vytvářely jakýsi mikrokosmos, vlastní prostor, v němž se setkává vertikální rozměr nebeského (*hvězdy*) s horizontálním pozemským (*květiny*). Časová rovina je vyjádřena nedokonavým slovesem *vycházejí*, které zachycuje děj v jeho průběhu a zdůrazňuje jeho trvání, jde o kontinuální dění odehrávající se v přítomnosti. Užití imperfekta tak umocňuje dojem bezprostřednosti a živosti básnického obrazu.

„padají na zem

mezi stíny“

Verše vytvářejí prostorový obraz vertikálního pohybu shora dolů. Zatímco *na zem* označuje konkrétní, hmatatelné místo, spojení *mezi stíny* naznačuje prostor (zatím) neurčitý a nejasný. Dochází tak k přechodu z poměrně jasného prostoru (hvězdy a květiny v očích) do temného prostoru stínů.

„na břeh jezera kde roste rákosí a kmín

kde dřevaři po skončení práce pijí

kořalku z jeřabin“

Výše zmíněný neurčitý prostor se v těchto následných třech verších konkretizuje v obraz krajiny okolo jezera. Břeh jezera s typickým rákosím se zde setkává s méně obvyklým kmínem, který běžně roste spíše na lukách či mezích. Vzhledem k předchozím veršům, kde se objevují hvězdy a květiny v očích padající na zem, lze konstatovat, že prostor nyní můžeme vnímat jako snový – padání na zem mohlo symbolizovat sestup do hlubin spánku. Právě přítomnost kmínu v této scénérii tak může být důsledkem snového charakteru prostoru. Z poetického hlediska také vytváří kmín zvukovou harmonii s ostatními slovy (*kmín – jeřabin*).

Rovina času je určena momentem po skončení práce, který vytváří souvislost s přechozími verši, kde zaznívá motiv klekání – zvonění značícího konec pracovního dne. Přechod z pracovního do volného večerního času vytváří atmosféru klidu a uvolnění. Tato atmosféra je zdůrazněna obrazem odpočívajících dřevařů a zachycením jejich rituálu – pití jeřabinové kořalky. *Dřevaři* zde reprezentují venkovský způsob života a jejich přítomnost v krajině ilustruje přirozené sepětí člověka s přírodou.

„A mně se chce tak spát

Spát

ve stínu tvých vlasů“

V těchto verších dochází k výraznému posunu v rovině subjektu – poprvé se zde explicitně objevuje lyrické „já“ (vyjádřené dativem *mně*). Zatímco dosud byl mluvčí spíše upozaděným pozorovatelem, který nás uváděl do situace a kladl důraz především na druhou osobu, nyní přímo vystupuje do popředí se svým vlastním prožitkem. Přestože komunikace s „ty“ (vyjádřené přivlastňovacím zájmenem *tvých*) pokračuje, těžiště výpovědi se přesouvá k osobní konfesi lyrického subjektu, k vyjádření jeho vlastních pocitů a tužeb.

Z časového hlediska verše setrvávají v přítomnosti, ale současně směřují k budoucímu ději (spánku). Významově zajímavá je neosobní vazba *chce se* – nejde zde o aktivní „já chci“, ale o konstrukci s neosobním „ono“, která sugeruje, že únava a touha po spánku přichází samovolně, nezávisle na vůli subjektu. Tato gramatická konstrukce tak podporuje celkovou atmosféru postupného poddávání se spánku. Sloveso *spát* je následně významově zdůrazněno opakováním na samostatném řádku, což zpomaluje tempo básně a zdůrazňuje naléhavost touhy po spánku.

Na tomto místě se též znovu objevuje motiv stínu, který se v básni mihl již dříve (*mezi stíny*), tentokrát však v mnohem osobnější a intimnější podobě jako stín vlasů. Tato proměna ilustruje celkový prostorový pohyb básně – od širokoúhlého panoramatu (světlo neonů a zvuk klekání, které vnímáme jakoby z dálky) přes konkretizovanou přírodní scénérii (jezero s rákosím) až k nejintimnějšímu prostoru mezi dvěma lidmi. Prostorová perspektiva se tak z prvotního širokého záběru stále více přibližuje, až se nakonec soustředí na detail.

Právě v těchto verších se také nejvýrazněji zhmotňuje titul básně – spojení motivu spánku s intimní něhou vyjádřenou obrazem stínu vlasů milované osoby vytváří onu specifickou atmosféru, kterou název básně předznamenával. Lze konstatovat, že ospalost zde není jen fyzickým stavem, ale stává se metaforou pro něžné odevzdání se druhému člověku.

„Spát na nic nemyslet

při zvuku tvého hlasu se probouzet

jak kuchař

v pohádkách kde spí se stovky let“

V následujících čtyřech verších pokračuje osobní výpověď lyrického „já“, které se stále obrací k „ty“, přičemž si zachovává formu monologického dialogu – jde o promluvu k druhé osobě, která však zůstává němým adresátem. Lyrický subjekt dále rozvíjí svou konfesi, k původní touze po spánku nyní přidává její hlubší rozměr; chce se úplně odevzdat, vystoupit z běžného vědomí, *na nic nemyslet*. Hlas milované osoby zde funguje jako most mezi stavem spánku a bdění, protiklad mezi spánkem a probuzením vytváří představu cyklického času, kde se tyto dva stavy střídají.

Časová rovina básně se v těchto verších více komplikuje a obohacuje. Od přítomného času, v němž byla báseň dosud ukotvena, se perspektiva rozšiřuje do několika různých časových dimenzí:

1. Bezčasí spánku (*na nic nemyslet*) – tento stav představuje vystoupení z běžného plynutí času; jde o určitý prostor, v němž se vědomí osvobozuje od vnímání času i samotného procesu myšlení
2. Opakovaný děj probouzení (*se probouzet*) – vnáší do básně prvek již výše zmíněného cyklického času, který se vyznačuje pravidelným střídáním stavu vědomí a spánku. Průvodcem se stává hlas milované osoby, který zároveň figuruje jako prostředek probuzení. Aspekt opakování a trvání je navíc zdůrazněn použitím nedokonavého tvaru slovesa, který sám o sobě vyjadřuje kontinuální, neukončený děj.
3. Pohádkový čas (*kde spí se stovky let*) – tato dimenze představuje mytický časový prostor, který přesahuje hranice reálného „lidského“ času, staletí je zde možné překlenout spánkem.

Vzniká tak komplexní časová struktura, v níž se prolíná několik různých temporálních rovin. Tyto roviny se navzájem prostupují a vytvářejí napětí mezi časem měřitelným a neměřitelným, lineárním a cyklickým, reálným a fantastickým. Časová struktura tak podporuje snovou atmosféru básně a prohlubuje její intimní rozměr tím, že vytváří prostor, kde běžné časové zákonitosti přestávají platit. Prostorově pak tyto verše překračují dosavadní konkrétní intimní prostor ve stínu vlasů směrem k imaginativnímu prostoru pohádky.

„a znovu usínat

s hrstí tvých vlasů na čele“

Tyto dva verše uzavírají časový cyklus spánek-probuzení-spánek, opět se nám zde objevuje sloveso v nedokonavém vidu, *usínat*, které zdůrazňuje trvání děje. Důležitou roli hraje i příslovce *znovu*, které naznačuje cyklické opakování téže situace, která se stává určitým rituálem mezi partnery. Motiv hrstí vlasů na čele přináší konkrétní smyslový vjem do jinak spíše abstraktní roviny básně a naznačuje fyzickou blízkost a něhu mezi milenci. Podobně jako předchozí *hlas* vytváří kontinuitu mezi stavem bdění a spánku – fyzický kontakt tak spojuje oba stavy vědomí a jako kdyby poskytoval pocit bezpečí při přechodu do spánku.

„a trochu žárlit

na slunce

které ti po těle kreslí

malé nepochopitelné obrázky“

V závěrečných verších dochází k posunu ve všech sledovaných rovinách, tedy rovině subjektu, času i prostoru. Poprvé se zde objevuje třetí „aktér“ – personifikované *slunce*, které vstupuje do intimního prostoru milenců. Vytváří se tak specifický vztahový trojúhelník mezi lyrickým „já“ (subjektem), „ty“ (adresátem výpovědi mluvčího, nikoliv celé básně) a přírodním jevem. Z hlediska subjektu je zajímavé, že konstrukce chce se pokračuje i zde: *a (mně se chce) trochu žárlit*. Tato vazba naznačuje, že pocit žárlivosti přichází stejně samovolně jako předchozí ospalost. Není to však silná, destruktivní žárlivost, spíše něžná, téměř hravá emoce, zjemněná udáním míry *trochu*. Použití neosobní vazby

místo přímého „já žálím“ vytváří určitou distanci mezi subjektem a emoci – emoce není aktivně vyvolaná, spíše spontánně pociťovaná, subjekt se tak stává spíše příjemcem emoce než jejím aktivním vykonavatelem.

Z časového hlediska verše setrvávají v přítomnosti, přičemž tvary imperfekta opět zdůrazňují trvání děje – jde o kontinuální proces, kdy sluneční paprsky vytvářejí na těle milované osoby malé nepochopitelné obrázky, a evokují tak proměnlivou hru světla a stínu. Díky přítomnosti slunečního světla můžeme předpokládat, že se nacházíme v denní době. Jak bylo již zmíněno, velmi osobní a blízký prostor mezi milenci je „narušen“ vnějším elementem – sluncem, přičemž spojení nepochopitelné obrázky vnáší do básně prvky tajemna. Tato neurčitost vytváří zajímavý kontrast s jinak konkrétním, fyzickým prostorem těla.

Závěr

Ospalé něžnosti představují komplexní básně, v níž se kategorie subjektu, času i prostoru vzájemně prolínají. Toto prolínání vytváří mnohvrstevnatou strukturu, kde vnímání subjektu ovlivňuje podobu prostoru a času, časové roviny se promítají do různých prostorových dimenzí a prostor se proměňuje v závislosti na časovém určení i prožívání lyrického subjektu.

Z hlediska subjektu můžeme pozorovat vývoj od implicitního pozorovatele k explicitnímu lyrickému „já“, které vytváří intimní dialog s „ty“. Významnou roli hrají neosobní vazby (chce se), vyjadřující spontánnost pocitů, přičemž básně vrcholí vztahovým trojúhelníkem já-ty-slunce. Vývoj subjektu odráží prostorovou kompozici básně – podobně jako se prostor zužuje od širokého záběru ke konkrétnímu detailu, i subjekt teprve postupně vystupuje do popředí, až se pozornost zaměřuje na něj, jeho prožívání a nejintimnější prostor mezi milenci. Tento paralelní pohyb od obecného ke konkrétnímu, od vnějšího k vnitřnímu, vytváří základní kompoziční princip básně.

Časová struktura básně tento kompoziční princip dále rozvíjí, byť poněkud odlišným způsobem. Zatímco prostor a subjekt se pohybují od širokého k detailnímu záběru, čas se vyvíjí od konkrétního časového ukotvení (soumrak) k subjektivnějšímu prožívání času, zahrnujícímu bezčasi, cyklické střídání usínání a probuzení i čas mytický, pohádkový. Básně využívá především přítomný čas a imperfektum pro vyjádření procesualnosti děje a vytváří zajímavé napětí mezi různými časovými rovinami. Časové hledisko se tak rozpíná od jednoho konkrétního momentu k širšímu časovému rozpětí, které lépe odpovídá subjektivnímu prožívání času lyrického subjektu.

Na závěr bychom rádi zdůraznili, že ačkoliv jde o především o milostnou básně, vyhýbá se sentimentalitě a patosu. Místo toho pracuje s jemnými náznaky a bohatou smyslovou obrazností – prolínáním světla a stínu (zrak), zvoněním zvonů při klekání (sluch), něžnými doteky vlasů (hmat). Právě toto smyslové působení v kombinaci s komplexní výstavbou vytváří obraz lásky, který si zachovává citovou působivost bez zatížení romantickými klišé. Jak se v průběhu analýzy ukázalo, samotný titul *Ospalé něžnosti* výstižně zachycuje její základní atmosféru – stav mezi bděním a sněním, v němž se projevují ony jemné, nezáměrné projevy lásky.

Zdroje

HRABĚ, Václav, 1999. *Blues: Blues pro bláznivou holku a jiné básně*. V nakl. Labyrint 2. vyd. Praha: Labyrint. ISBN 80-85935-11-2.

- pěkný, soustředěný a zaujatě napsaný text
- slovo „zajímavý“ prosím nepoužívat
- imperfektum? - nerozumím